

Margalits Ede

Magyar közmondások és közmondásszerű szólások

ELŐSZÓ

Nagy örömmre szolgál, hogy a "Magyar közmondások és közmondásszerű szólások" című gyűjteményem a millennium évében láthatott napvilágot, mert ez mint szerény fotográfia sorakozik a nagyszerű alkotások mellé, melyek annak megörökítésére készültek, A magyar közmondásokban a magyar nemzet szelleme, jelleme, bölcsesége, élettapasztalása, humora nyilatkozik meg; ezeket könnyen kezelhető alakban kodifikáltam munkámban, hogy vele a magam módja szerint a magyar nemzeti génuszt megünnepeljem. Ezt a talán nem egészen érték nélküli fotográfiát a magyar hazának dedikálom élete első évezredének alkonyán és a másodiknak hajnalán, - a hazának, kit teljes életemben nem hangos szóval, hanem csendes munkával szerettem.

A jelen alkalommal nem szándékom értekezést írni a magyar közmondásokról, noha ez igen érdekes fejtegetés volna, mert azoknak úgy alakja, mint tartalma erre bőséges anyagot nyújt, - hanem csak egy kis tájékoztatót akarok művemhez írni.

1864 óta gyűjtök tizenegy nyelven közmondásokat az úgynevezett cédula-rendszer szerint; minden közmondást kis papírszeletre irtam. 1894-ben a rendezéshez fogtam és 1895-ben megjelent első gyűjteményem, a latin "Florilegium", elsőnek azért, hogy ez útját egyengesse és mutatóul szolgáljon a külföldön megjelenendő gyűjteményeimnek. A magyar gyűjtemény a millennium évére volt szánva. Ez a legbősegebb gyűjteményünk, noha még távolról sem teljes. Erdélyinek 9000 szólása van, gyűjteményemben 25.336. Az elrendezésben az Erdélyi-féle alapszó-rendszert tökéletesebbé tettem. Nála egy közmondás csak egyszer, egy alapszónál fordul elő, - azonban egy közmondásban gyakran két-három jellemző szó van és e tekintetben a gyűjtő és olvasó eltérő nézetben lehetnek és ez gyakran másutt keresheti és hiába, mint a hová a gyűjtő iktatta; ezen gyűjteményben egy közmondás annyi alapszó keretében fordul elő, a hány jellemző szó van benne és így az olvasó, bármelyiknél keresi, meg is találja. Ezen alapszó-rendszernek igen nagy előnye az is, hogy együtt találjuk mindazon közmondásokat, melyek egy-egy alapszóra vonatkoznak és így a mozaikszerű képben megismerhetjük azon egész eszmekört, melyben egy-egy fogalom közmondásilag érvényesült, miáltal az egyes alapszavak egész kisebb-nagyobb monográfiákká bővülnek, a mi sok esetben igen érdekes és tanulságos. A Dugonics-féle tárgycsoportos rendszer kezdetleges; a Sirisaka-féle ábéczés rend teljesen célszerűtlen. Az egyes közmondások mellé, a hol szükségesnek véltem, egy pár szóban magyarázó észrevételeket csatoltam, azonban azokat a képtelen cigányadomákat, meséket stb., melyekkel némely gyűjtő a közmondások közlését kíséri, mint tudományos szempontból teljesen értékteleneket, mellőztem. Gyűjteményembe felvettem a közmondásszerű szólásokat is, mert ezek részben közmondások in nuce, részben itt-ott előfordulható közmondások töredékei - és ezüst edénynek cserepe is értékes!

Gyűjteményemben megvan a régibb gyűjtők összes anyaga és azt saját gyűjtésemmel

kiegészítettem. Minden közmondásnak megneveztem gazdáját, ki használta írásban először. A közmondásoknak illetően történelmi alapon való csoportosítása új dolog, nincs mása a közmondások egyetemes irodalmában; ez a munka sok nehézséggel járt és kétségkívül sok hibával is, de mindenesetre érdekes. Minden szólás annak jegyével van ellátva, ki használta írásban először; így például ezt: "falra borsót hány", Decsi János (1583) és utána minden gyűjtő használta, - a gyűjteményben az Decsi névvel fordul elő, a többi valamennyi nevének mellőzésével. Innen van az is, hogy a híres Szirmay névvel csak kevés van jelölve, mert ő jórészt Kis-Vicay mondásait használta, azért a kettőben közösek Kis-Vicay jegyével (KV.) kellett jelölnöm, mert ennek gyűjteménye 1713-ból való, Szirmayé pedig 1805-ből. A közmondások minden jellemző változatát, variációját is felvettem, a mi hol nyelvészeti, hol tartalmi szempontból érdekes. Például Szenci Molnár Albert (1604) ezt mondja: "némának anyja sem érti szavát", Kis-Vicay (1713): " néma gyermeknek anyja sem érti szavát". A későbbiek mind Kis-Vicaynak erőtlenebb mondását használták Szenci Molnár Albert tömörebb szövege helyett.

Talán nem lesz érdektelen a gyűjteményben levő közmondások statisztikája sem. Decsi Jánostól (1583) van 62, Szenci Molnár Alberttől (1604) van 343, Pázmán Pétertől (1613) van 160, Kis-Vicaytól (1713) van 1697, Mikes Kelemtől (1735) van 66, Faludi Ferentől (1787) van 36, Kovács Páltól (1794) van 282, Baróti Szabó Dávidtól (1804) van 117, Szirmay Antaltól (1805) van 340, Dugonics Andrástól (1820) van 10.182, Ballagi Mórtól (1850) van 2018, Erdélyi Jánostól (1851) van 4966, Czuczor Gergelytől (1870) van 120, a Nyelvőről (1872-1895) van 2484, Sirisakától (1891) van 1350, népdalokból van 128, különböző íróktól van 35, a függelékben van 370, én közöltem először 580-at. Ezen statisztikából kiderül művem hiányossága, például csak az is, hogy Pázmán és a népdalok még nincsenek kellően kiaknázva. Még egy pár évig munkám kiegészítésén fogok dolgozni és a második kiadás teljesebb lesz.

Végül köszönetet mondok azoknak, kik munkám kiegészítéséhez a függelékben szívesek voltak hozzájárulni, valamint Gyulay Pálnak is, a ki kegyes volt munkámnak az akadémia és a Kisfaludy-társaság erkölcsi és anyagi támogatását kieszaközölni. Hála köszönet neki és a nevezett intézeteknek!

Budapesten, 1896. a millennium évében.

Isten velünk! Áldása hazánkra!
A gyűjtő.

<http://mek.oszk.hu/07000/07007/index.phtml#>